

İkinci Meşrutiyet Devrinin İki Muhalif Fikir Adamı: Ziya Gökalp ve Rıza Tevfik

ABDULLAH UÇMAN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

(abdullahucman@yahoo.com), ORCID: 0000-0002-6663-6349.

“ ” Uçman, Abdullah. “İkinci Meşrutiyet Devrinin İki Muhalif Fikir Adamı: Ziya Gökalp ve Rıza Tevfik.” *Zemin*, s. 8 (2024): 222-237.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14184857>.

İkinci Meşrutiyet devrinin önde gelen fikir adamları arasında yer alan Rıza Tevfik 1869, Ziya Gökalp ise 1876 doğumlu olup aralarında hatırı sayılır bir yaş farkı vardır. Rıza Tevfik 1949 yılının sonunda seksen yaşında; Ziya Gökalp ise 1924 yılında, henüz genç denebilecek bir yaşta, kırk sekiz yaşında vefat eder. Edebiyat tarihlerinde ve ansiklopedilerde yer alan biyografilerine baktığımızda, yapılan değerlendirmelerde hayat çizgileri, dünya görüşleri ve entelektüel faaliyetleri itibariyle birbirlerinden büyük ölçüde farklı görünseler de kültür, dil ve milliyetçilik anlayışları bakımından bazı hususlarda zaman zaman birleştikleri ve anlaştıkları da görülür. Ben de burada Ziya Gökalp ile Rıza Tevfik'in birleştikleri ve ayrıldıkları belli başlı hususlarla birbirleri hakkında yapmış oldukları eleştiri ya da değerlendirmeler üzerinde durmaya çalışacağım.¹

Ömer Seyfettin (ö. 1920), Ali Cânîp (ö. 1967) ve Ziya Gökalp'ın 1911 yılında Selânik'te *Genç Kalemler* mecmûasında başlatmış olduğu “Yeni Lisan” hareketi, Türkçenin sadeleşmesi ve yazı dilinin millîleşmesi tarihinde bu doğrultuda önceki yıllarda yapılan teşebbüslerden oldukça farklı ve sistemli bir faaliyet olarak kabul edilmektedir.²

Genç Kalemler'in ikinci cildinin ilk sayısında Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınan, ancak imzasız olarak yayımlanan ünlü “Yeni Lisan” makalesi, aslında bir beyanname niteliği taşımaktadır.³ Burada, dil ve muhteva itibariyle Dîvân edebiyatı ile Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî edebiyatı mensupları ciddi bir şekilde eleştirildikten sonra, yetişmekte olan genç edebiyatçıların eskileri taklit etmekten vazgeçtikleri zaman, “hakiki fecir” olacağı ve ancak onların sayesinde “Yeni bir lisanla terennüm olunan millî bir edebiyat” doğacağı ifade edilmekte; devamında da “Millî bir edebiyat vücudunda getirebilmek için evvelâ millî bir lisan ister” denilmektedir. Bu ameliyenin nasıl gerçekleşeceği ise makalenin daha sonraki bölümlerinde çeşitli örneklerle açıklanır.

Adı geçen makalenin yayımlandığı sırada, biraz da burada ileri sürülen görüşleri kamuoyuna duyurmak ve fikirlerine destek bulmak üzere, “Genç Kalemler Tahrir Heyeti” imzasıyla *Yeni Lisan ve Bir İstîmzac* adıyla neşredilen bir broşür, kısa bir mektupla birlikte devrin tanınmış edebiyatçılarına gönderilir. Burada, dergide yayımlanan “Yeni Lisan” makalesi ana hatlarıyla özetlenmekte ve kendilerine mektup gönderilen şahıslardan konuyla ilgili bazı sorulara cevap vermeleri istenmektedir.

¹ Bu yazı, Ziya Gökalp'ın ölümünün 100. yılı dolayısıyla hazırlanmıştır.

² Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. bs. (Ankara, 1972), 80-83, 300-303; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul, 1979), 2:1101-1102.

³ *Genç Kalemler*, c. 2, s. 1 (29 Mart 1327/11 Nisan 1911): 1-3. Doğumunun 100. yılı münasebetiyle Marmara Üniversitesi tarafından hazırlanan ve Ömer Seyfettin'in çeşitli yönlerinin ele alındığı anma kitabında da “Yeni Lisan” makalesinin tamamı yayımlanmıştır. Bkz. *Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfeddin* (İstanbul, 1984), 196-205.

Agâh Sırrı Levend, dergiye gönderilen cevaplardan hareketle, bunları altı madde hâlinde özetler.⁴ Daha sonra peyderpey yayımlanan cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla, bu ankete İstanbul'dan sadece Hamdullah Subhi (ö. 1966), Şahabeddin Süleyman (ö. 1919), Râif Necdet (ö. 1937) ve İzzet Ulvi (ö. 1975) dışında cevap veren olmaz.⁵

“Yeni Lisan” makalesi dolayısıyla kendisine mektup ve anket gönderilenlerden biri de Rıza Tevfik'tir. Rıza Tevfik'in ailesi tarafından bize intikal eden terekesinden çıkan ve Ali Cânîp tarafından bu münasebetle Rıza Tevfik'e gönderilen iki mektupta, diğer edebiyatçılar gibi, ısrarla, ondan da “Yeni Lisan”la ilgili fikirlerini açıklaması istenir.⁶

Bu tür anketlere olumlu veya olumsuz sayfalarca cevap yazan Rıza Tevfik, ne-dense Ali Cânîp'in ricasına ilgisiz kalır ve herhangi bir cevap vermez. 1896 yılından başlayarak “Yeni Lisan” hareketine gelinceye kadar bu mesele etrafından birçok yazı kaleme alan, ayrıca Mehmed Emin'in [Yurdakul] (ö. 1944) *Türkçe Şiirleri* dolayısıyla 1905 yılında *Çocuk Bahçesi* dergisinde Servet-i Fünûn taraftarlarından Ömer Naci (ö. 1916) ile bir münakaşaya girişen Rıza Tevfik'in bu konuda sessiz kalmasının mutlaka bir sebebi olmalıdır.⁷ Çünkü, “Dilde sadeleşme ve millî bir edebiyat kurma” iddiasıyla ortaya çıkan *Genç Kalemler*'in, aslında 1908 İhtilâli'ni gerçekleştiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fıkriyatı doğrultusunda bir kamuoyu oluşturmak üzere ve doğrudan doğruya cemiyetin maddi desteğiyle yayımlandığını da göz ardı etmemek gerekir.⁸

İkinci Meşrutiyet'in ilanından önceki yıllarda İttihat ve Terakki'nin en faal mensupları arasında yer alan, meşrutiyetin ilanını takip eden günlerde fırka tarafından Selim Sırrı Tarcan (ö. 1957) ile birlikte İstanbul'un asayişini sağlamakla görevlendirilen, ilk seçimde de Edirne mebusu seçilen Rıza Tevfik, bir süre sonra bazı görüş ayrılıkları dolayısıyla fırka yöneticileriyle ters düşer ve muhalefet saflarına katılır.⁹

4 Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s. 318.

5 “Yeni Lisan” etrafındaki tartışmalar için bkz. Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 320-330; Hasan-Âli Yücel, *Edebiyat Tarihimizden* (Ankara, 1957), 1:181-226.

6 Adı geçen bu mektuplar daha önce bir incelemeyle birlikte tarafımızdan yayımlanmıştır: “Rıza Tevfik'e Gönderilen Mektuplar: ‘Yeni Lisan’ Hareketi Dolayısıyla Ali Cânîp'ten İki Mektup,” *Tarih ve Toplum*, s. 137 (Mayıs 1995): 5-7; ayrıca bkz. *Rıza Tevfik'e Mektuplar 1*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul, 2023), 114-120.

7 Söz konusu tartışma için bkz. Abdullah Uçman, *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa* (İstanbul, 1997).

8 Tahir Alangu, *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı* (İstanbul, 1968), 153-184.

9 Rıza Tevfik, “İttihat ve Terakki'den Nasıl Ayrıldım?” Kandemir, *Kendi Ağzından Rıza Tevfik: Hayatı, Felsefesi, Şiirleri* (İstanbul, 1943), 121-123.

Kendine göre bazı haklı sebeplerle İttihat ve Terakki'den ayrılan ve muhalefet safına geçen Rıza Tevfik, önce kaba kuvvetle, daha sonra fikir planında susturulmaya çalışılmış, bunda da başarılı olunamayınca, bu defa tuhaf bir partizanlık gayretiyle, en etkili silahlardan biri olan mizahla karşı konulmaya çalışılmıştır.¹⁰

Daha önce bir kısım felsefi yazılarına "Bacon'un Şâkird-i Ma'rifeti Rıza Tevfik" şeklinde imza attığı için, *Genç Kalemler*'in 28 Mayıs 1911 tarihli 10. sayısında "Bacon'un Ma'rifet-i Şâkirdi Rıza Tevfik" başlıklı ve "Ömer Seyfeddin'e Hediyedir" ithaflıyla, Ömer Seyfettin tarafından "Kahkaha" müstearıyla mizahî bir fıkra yayımlanır. Burada Rıza Tevfik şöyle tasvir edilir:

O, kocaman bir hamâm kubbesidir. Müthiş sadâlar çıkarır, fakat dikkat ederseniz görürsünüz ki bu sesler başkalarındır; zavallının kırk senelik hayâtında henüz kendi sesi duyulmamıştır. O hâlde Bacon'un Ma'rifet-i Şâkirdi bir hîç midir; hayır her şeydir: Feylesoftur, şâirdir, pehlivândır, mebûstur ve daha bilmem kim bilir nedir? Hattâ son zamanlarda diplomat bile olmuştur.

Ömer Seyfettin daha sonra *Efruz Bey* serisinde yer alan "Gayet Büyük Bir Adam" adlı hikâyesinde de "Feylesof, şair, muharrir, bilgin, *ambriologie* mütehassısı" diyerek Rıza Tevfik'in parodisini yapacaktır.¹¹

Ali Cânip ise sanki hiçbir şey olmamış, kendi idaresi altında yayımlanan *Genç Kalemler*'de dava arkadaşı Ömer Seyfettin tarafından Rıza Tevfik'in karikatürize edildiği bir yazı çıkmamış gibi, Rıza Tevfik'e 25 Kasım 1911 (12 Teşrîn-i sâni 1327) tarihinde ikinci bir mektup daha gönderir ve Rıza Tevfik'ten ısrarla "Yeni Lisan" hakkındaki görüşlerini yazıp bildirmesini ister.

Aslında "Yeni Lisan" davasını yakından takip eden Rıza Tevfik, bu hareketle, daha önce kendisinin de ifade ettiği bazı fikirlerin gündeme getirildiğini, bir kısmının ise asıl hedefleri dışına çıkarılmış olduğunun farkındadır. Böyle bir durumda hemen hemen aynı günlerde kaleme aldığı "Emin Bey ve Emin Bey Türkçesi" adlı makalesinde, milliyetçilik konusuyla Mehmed Emin'in şiir dili meselesini ele alır ve "Yeni Lisan" hareketine bazı eleştiriler yönelir. Makalesinde, "Yeni Lisancılar"ın dilimizdeki Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin büyük ölçüde dilimizden atılması teklifine karşı çıkan Rıza Tevfik, buna şu cümlelerle itiraz eder:

¹⁰ Abdullah Uçman, "İttihat ve Terakki'den Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na Rıza Tevfik'in Siyasî Macerası," *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, haz. Bahriye Çeri (Paris, 2009), 103-113.

¹¹ Rıza Tevfik-Ömer Seyfeddin münasebeti hakkında bkz. Abdullah Uçman, "Millî Edebiyatın İki Muâriz Kalemşörü: Ömer Seyfeddin-Rıza Tevfik," *Ömer Seyfettin*, haz. Hülya Eraydın Ar-gunşah (Ankara, 2020), 65-76.

Şimdi Selânik gençleri ba'de harâbi'l-Basra böyle bir gayret-i milliyet-perverâne ile bir "Yeni Lisân" icadına çalışıyorlar ki sûretâ yine mualleldir. Ve eski lisândan yalnız Türkçe farkı vardır. Yine hakîkatte aristokrat bir lisân olmakla beraber, Fikretlerin, Cenâbların, Hâlid Ziyâların lisânına ne zarâfet-i edâ, ne mümtâziyet-i müddeâca fâiktir.¹²

Rıza Tevfik daha sonra yazdığı başka bir makalesinde de "Yeni Lisan" taraftarlarının, dilimize yerleşmiş bir kısım terkipler dışında, Arapça-Farsça diğer bütün kelime ve terkipleri atarak yerlerine Türkçe gramer kurallarına uygun, izafetsiz tamlamalar konulması teklifine de karşı çıkarak, dilde eskilik ve yeniliğin kelime ve terkipleri az ya da fazla kullanmakla ilgili olmadığını söyler. Dilde bu tarzda bir tasfiyeciliğin ilmi olmaktan ziyade hissî olduğu kanaatindeki Rıza Tevfik'e göre, "izâfetler de, kelimeler de, aksan da kelâmdandır. Binâenaleyh mensup oldukları lisanın bünyesine, uzviyetine nisbetle hâsiyeten yek-diğerlerinden farkları yoktur."¹³

Rıza Tevfik'in, Mehmed Emin'in şiir diliyle ilgili makalesinde geçen, "Ben şiddetle *liberal*, hattâ sarahaten *radikal* bir adamım, fakat milliyete müteallik husûsatta pek *konservatuvarım*; İngilizler, Japonlar da böyledir" cümlesini makalesinin baş tarafına bir nevi *motto* olarak aynen alan Ziya Gökalp, *Genç Kalemler*'in 15. sayısında, Celâl Sâkib müstearıyla "Rıza Tevfik'in Felsefesi" başlığını taşıyan bir yazı yayımlar.

Ziya Gökalp burada müstakil başlıklar altında Rıza Tevfik'in felsefesini: 1. *Matérialiste* (maddeci), 2. *Déterministe* (muayyeniyetçi), 3. *Positiviste* (müspetçi), 4. *Idéa Force* (kuvvet-fikirci), 5. *Evolutionniste* (tekâmülcü), 6. *Individueliste* (infıratçı) gibi belli başlı felsefi akımlarla ilişkisi açısından ele alır. Ziya Gökalp, bilimsel hüviyette görünmekle beraber, daha ziyade bir polemik mahiyetinde olan makalesinde, Rıza Tevfik'in felsefi görüşünün burada zikredilen akımların hiçbirisiyle uzak ya da yakın hiçbir münasebeti bulunmadığı sonucuna varır ve onun felsefi anlayışını *Dégénérence* (soysuzlaşma) sınıfına dâhil eder.

Ziya Gökalp'a göre Rıza Tevfik, hiçbir felsefi kanaati olmayan, hiçbir felsefi mektebe mensup bulunmayan, sadece "felsefe heveslisi" bir "*dilettante*"dan başka bir şey değildir.¹⁴

Genç Kalemler'de Ömer Seyfettin'le Ziya Gökalp'ın Rıza Tevfik'e karşı bu tarz hücumlarının arkasında, dil ve edebiyat anlayışlarındaki farklılıklar kadar, yukarıda

12 *Türk Yurdu*, s. 4 (1 Kânûn-ı sâni 1327/14 Ocak 1912): 89-96.

13 "Yeni Edebiyatımızla Eskisinin Hakiki Farkı," *Rübâb*, s. 89 (2 Kânûn-ı sâni 1329/15 Ocak 1914): 650-651.

14 *Genç Kalemler*, s. 15 (1 Şubat 1327/14 Şubat 1912): 60-71.

kısaca belirtmeye çalıştığım gibi, İttihat ve Terakki'nin her ne pahasına olursa olsun, muhaliflerini susturma ve sindirme gayreti söz konusudur. Rıza Tevfik yıllar sonra kendisi gibi 150'liklerden olan Ali İlmî Fânî'ye (ö. 1964) gönderdiği bir mektupta bu konuda şunları yazar:

Eski İttihatçılar beni ebediyyen zâyi ettiklerini ve bir daha onlarla teşrik-i mesâi edemeyeceğimi yakînen anlayınca, bir taraftan bana karşı zâhîrî bir vatanperverlik göstermekle beni yumuşatmak ve diğer taraftan da –düzinesi iki para etmez– birtakım mahlûkatı ve hakikaten vicdansız ve denî birtakım yazıcıları para ile teşvik ederek aleyhimde propaganda yaptırdılar. Şairdir ama feylesof değildir, yok pehlivandır ama mukallittir, dervîştir, hâslılı her şeye benzer de bir şey değildir; bir parçalı bohçadır gibi lâkırdılarla haysiyetimi küçük düşürmeğe senelerce uğraştılar.¹⁵

Rıza Tevfik, Türkçülerin bu tarz hücumlarına rağmen 1915 yılında Türkçülerin yayın organı *Türk Yurdu*'nda yayımladığı "Türkçülük ve Türkçülerin Saha-i Tahkikatı" adlı makalesinde uzun uzadıya Türkçülüğün tarihini anlattıktan sonra, yazısının sonunda şöyle önemli bir tavsiyede bulunur:

İsterdim ki Türkçüler iki sahada keşfiyâta çalışsınlar: Biri coğrafidir diyeceğim geliyor; çünkü Türk akvâmının nerelerde neş'et ettiğini ve hangi taraflara yürüyüş eylediklerini, vukuât-ı tarihiyesiyle kayd ve zaptetmek ve bu hareketin mecrâsını çizmek bu tarz-ı tettebbua esastır. Sonra ikinci saha-i tettebbua-ı içtimâî diyeceğim geliyor. Zira bunda esas Türk milletlerinin tarz-ı idaresini, şerâit-i içtimâîyesini, teşkilât-ı askeriye ve kanuniyesini tahkik edip zapt u rapta almak ve ondan bir mânâ çıkarmaktır. Biz hissiyat ve terbiye-i milliyemizi ırkımızın seciyesine uyduracak isek ve bu hususta da bize Türkçüler yol gösterecekse, zannedirim yolu budur. O vakit yapılacak mefkûre, tarihimizin an'anâtını temsil eder ve Türk seciye-i irkiye-sine –mümkün olduğu kadar– uygun düşer.¹⁶

*

Osmanlı Devleti'nde başlangıçta siyasî ve sosyal alanda görülen Batılılaşma sürecinin devamı olarak Tanzimat'tan sonraki yıllarda Batılı tarzda yeni okullar açılmaya, bu okullarda eğitim ve öğretimin yeni bir anlayışla teşkilatlandırılmaya çalışıldığı görülür. Bu süreçte Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi, Encümen-i Dâniş, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye ve Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiyye gibi resmî ve özel nitelikte çeşitli kurumların ortaya

15 *Şiiri ve Sanat Anlayışı Üzerine Rıza Tevfik'ten Ali İlmî Fânî'ye Bir Mektup*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul, 1996), 26.

16 *Türk Yurdu* (Fevkalâde Nüsha), c. 8, s. 84 (21 Mayıs 1331/3 Haziran 1915): 138-140; ayrıca bkz. Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler* (İstanbul, 2022), 66.

çıkışı; yine aynı amaçla *Vekâyi-i Tıbbiye* ve *Mecmûa-i Fünûn* gibi yayın organlarının neşri de bu süreçte ilim dilinin gelişmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.¹⁷

Tanzimat devrinin önde gelen fikir adamı ve edebî şahsiyetlerinden Nâmık Kemâl'in (ö. 1888) 1866 yılında yayımladığı ve yeni Türk edebiyatının bir nevi beyanamesi kabul edilen "Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir" adlı makalesinde, Türk edebiyatının gelişmesi ve yenileşmesi yolunda ileri sürdüğü görüşlerden biri de, Türk dilinin mazbut bir lügatının yapılması ve böyle bir lügatta özellikle Batı dillerinden dilimize girmiş bulunan ilmî ve teknik terimlerin de gösterilmesi gerektiğidir.¹⁸

Aynı yıllarda Ali Suavi'nin de gerek bu konuyla ilgili makalelerinde, gerek *Kāmusu'l-Ulûm ve'l-Maârif* adıyla yayımlamaya başladığı ansiklopedide beynelmilel ilim terimlerinin Batı dillerinden alınması taraftarı olduğu dikkati çeker.¹⁹

Kamuoyunda bu ve buna benzer görüşler konuşulup tartışılırken, 1900 yılında dördüncü defa açılan Dârülfünûn'un öğretime başlamasıyla birlikte, "Ulûm-ı Edebiye Şubesi" için müfredata "Felsefe Takımı" adı altında konulan dersler dolayısıyla, bu derslerde karşılaşılan Fransızca felsefe terimlerine Türkçede karşılıklar araştırılıp bulunması meselesi gündeme gelir.²⁰

Bu konu, hemen hemen aynı tarihlerde başta Rıza Tevfik ve *Felsefe Mecmuası* ile "Teceddüd-i İlmî ve Felsefi Kütüphanesi"nin kurucusu Baha Tevfik (ö. 1914) olmak üzere, Abdullah Cevdet (ö. 1932), Ziya Gökalp ve Subhi Edhem (ö. 1923?) gibi devrin bir kısım aydınlarını da yakından ilgilendirir. Baha Tevfik'in *Felsefe Mecmuası*'nda "Felsefe Kāmusu" başlığı altında, doğrudan doğruya felsefe terimleri için teklif ettiği bazı karşılıklar; Abdullah Cevdet'in yine bu tarz terimler konusunda *İctihad* dergisinde açmış olduğu soruşturma, bu yoldaki iyi niyetli çabaların birer göstergesidir.²¹

1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra devrin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin (ö. 1914) şahsi gayret ve teşebbüsüyle tekrar ele alınan terimler meselesi,

17 Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 124. Burada adı geçen cemiyetler hakkında bkz. *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul, 1987), 43-47, 121-142, 197-245.

18 *Tasvîr- Efkâr*, s. 416, 417 (16, 19 Rebüülâhir 1283/29 Ağustos, 1 Eylül 1866).

19 Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, 2. bs. (İstanbul, 2021), 454-455.

20 Mehmed Ali Aynî, *Dârülfünun Tarihi* (İstanbul, 1927), 35, 42.

21 Mehmet Ö. Alkan, "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: *Felsefe Mecmuası*," *Tarih ve Toplum*, s. 66 (Haziran 1989): 52; Rıza Bağcı, *Baha Tevfik'in Hayatı, Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma* (İzmir, 1996), 183-186; Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 354-355.

bir süre sonra, aynı devrin İttihat ve Terakki hükümeti kabinelerinde 1913'ten 1918'e kadar Maarif Nazırlığı yapan Şükrü Bey (ö. 1926) tarafından daha ciddi bir şekilde yeniden gündeme getirilir.²²

Büyük bir ihtimalle Ziya Gökalp'ın da teşvik ve tavsiyesiyle, çeşitli teşebbüs- lere rağmen öteden beri böyle bir ihtiyaca henüz tam olarak cevap verilemediği düşüncesinden hareket edilmek suretiyle, 1913 yılında doğrudan doğruya Maarif Nezareti'ne bağlı olarak "İstilahât-ı İlmiyye Encümeni" adıyla ve birçoğu bu konuda devrin otorite sahibi tanınmış şahsiyetlerinden meydana gelen ilmî hüviyette resmî bir cemiyet kurulur.²³

Encümen üyeleri arasında bulunan Rıza Tevfik'in ifadesiyle adı geçen bu teşek- külün kuruluşu gayesi "elsine-i müterakkiyede cârî ve müsta'mel olan birçok tâbirât-ı ilmiyye ve kelimât-ı ıstılâhiyenin, kendi lisanımızda mukabillerini bulup tayin etmek ve binâenaleyh mazbut ve müdevven bir kâmus-ı ıstilahât vücuda getirmektir."²⁴

İstilah Encümeni çalışmalarını Beyazıt'taki Dârülfünûn Kütüphanesi'nde düzenli olarak ancak bir yıl kadar sürdürebilir ve bu süre içinde hiç de küçümsenmeyecek tarzda bazı işler yapmak suretiyle filhrist mahiyetinde de olsa Fransızcadan Türkçeye üç değişik ıstilah mecmuası yayımlar.

İstilah Encümeni'nin üyeleri arasında Ağaoğlu Ahmet (ö. 1939), Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü (ö. 1966) gibi Türkçülerle "Yeni Lisan" cılar da bulunduğu halde, ilmî ve felsefî terimlerin Batı dilleri yerine Arapça asıllı kelimelerden alınmasını savunanların çoğunlukta olduğu ve meydana getirdikleri terimlerin hemen hepsinin Arapça asıllı kelimelerden türetildiği dikkati çeker.²⁵

Daha sonra *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* adlı eserinin ikinci kısmını mey- dana getiren "Lisan" başlıklı makalesinde dil ve ıstilahlar konusu üzerinde ayrıntılı olarak duran Ziya Gökalp, burada "Bütün İslâm kavimlerinde ilim ıstilahlarının müşterek

22 A. Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara, 1973), 472-473; Rıza Kardaş, "II. Meşrutiyet devrinde Felsefe İstihlaları ile İlgili Kaynaklar Hakkında Bir Deneme," *Türk Kültürü*, s. 234 (Ekim 1982): 769-770.

23 Encümen'in kuruluşu, üyeleri ve faaliyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Uçman, "Türkçede Terimler Meselesi ve İstilahât-ı İlmiyye Encümeni," *Necmettin Hacıeminioğlu Hâtıra Kitabı* (İstanbul, 2017), 512-523.

24 Rıza Tevfik, "Bazı İzahât," *Mufassal Kâmus-ı Felsefe* (İstanbul, 1330 [1914]), 1:3. Ayrıca bkz. *İstilahât-ı İlmiyye Encümeni Talimâtname* (İstanbul, 1333 [1917]), 6-7.

25 Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 352-353; Ziya Gökalp, "Halk Lisanına Girmiş Arapça ve Acemce Kelimeler," *Türkçülüğün Esasları* (Ankara 1339 [1923]), 102-104.

bir hâle getirilmesi için beynelmilel ıstılah kongresi in'ikad ettirmek ve ıstılahları Arabî'den ve kısmen de Fârisî'den yapmak” şeklinde bir görüş ileri sürer.²⁶

Aynı şekilde Encümen üyelerinden ve öteden beri kaleme aldığı yazılarında ıstılahların Arapça asıllı kelimelerden alınmasını savunanlardan Rıza Tevfik de “Şunu da ihtara mecburum ki bu ıstılahât, Encümen'de ittifak veya ekseriyet-i ârâ ile tayin olunmuştu” demektedir.²⁷

Encümen'in çalışmaları sırasında terimler üzerinde üyeler arasındaki konuşmalar ya da tartışmalar hakkında herhangi bir şey bilmiyoruz, ancak burada belli bir süre birlikte mesai harcayan Rıza Tevfik ile Ziya Gökalp arasında özellikle ilmî ve felsefî terimlerin Arapçadan alınması hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Ancak Encümen'in yayınladığı *Kāmus-ı İstılahât-ı İlmiyye*'de yer alan terimlere bakıldığında, sadece madde başlıklarında değil, tanım ve açıklamalar yapılırken de o devir için anlaşılması güç, oldukça ağır bir dil kullanılmış olduğu dikkati çeker.²⁸ Yıllar sonra Ahmet Hamdi Tanpınar bu konuda şunları söyler:

Ziya Gökalp bile bir milletin felsefe dilinin din kitabının dilinden gelmesi icap ettiğini söylediğine göre, şüphesiz onu itham edemeyiz. Fakat bütün bir tahsil sisteminin yıkıldığı ve o kadar tepkinin birden başladığı bir devirde Arapçadan günü gününe yapılan bir çalışma ile kurulan bir felsefe dili ne dereceye kadar işe yarayabilirdi? Şunu da söyleyeyim ki, şiirle uğraşan Ziya Gökalp kelime buluşlarında arkadaşlarından daha talihli çıktı. Bulduğu birkaç terim hâlâ yaşıyor.²⁹

Tanpınar başka bir yerde de Ziya Gökalp'in felsefe terimlerinin din lisansı olan Arapçadan alınmasındaki ısrarını, “Metafizikle teolojinin sıkı münasebeti düşünülürse teklif büsbütün yersiz değildi” diyerek, onun seçimini isabetli bulur.³⁰

Bu süreçte Rıza Tevfik de bir kısım makalelerinde zaman zaman Encümen'in çalışmalarından söz ederek, ıstılah meydana getirmenin zannedildiği gibi öyle pek de kolay bir iş olmadığı üzerinde durur ve şunları söyler: “Çünkü biz dört beş asır sonra

26 *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak* (İstanbul, 1918), 10-13.

27 Rıza Tevfik, *Mufasssal Kāmus-ı Felsefe*, 18, 21, 25.

28 Meselâ *Kāmus-ı İstılahât-ı İlmiyye*'den rastgele seçtiğimiz şu örnekte olduğu gibi: “Anthracose (med.): Karha-i mütefehlime, esved-i ayın: Bazı emrâz-ı hameviyenin seyri hengâmında bedeninin herhangi bir tarafında (en ziyâde gözde) zuhûr edip yavaş yavaş siyahlaşan karhaya mukaddemâ verilen isim” (s. 30).

29 *Tanpınar'dan Hasan-Âli Yücel'e Mektuplar*, haz. Canan Yücel Eronat (İstanbul, 1997), 48.

30 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal* (İstanbul, 1963), 93.

felsefe ve ulûm ıstılahâtını tayin için encümen akdediyoruz ve yine Arapçadan kelimât-ı ıstılahiyye almaktan başka çare bulamıyoruz.”³¹ Yıllar sonra başka bir makalesinde de: “Arapçadan kelimeler almakta mecburiyet vardır, nitekim bütün Avrupalılar Yunan lisanından alıyorlar veyahut uyduruyorlar, çünkü esasen medeniyeti ve kültürü onlardan almışlardır.”³²

Rıza Tevfik, kendi şiir anlayışı hakkında yıllar sonra bir arkadaşına gönderdiği mektupta, Ziya Gökalp’ın Fransızca “*culture*” kelimesini “irfan” karşılığı olarak “hars” şeklinde Türkçeye çevirmesini yanlış bulur ve bu hususta şunları söyler:

Türkler her şeyi en evvel Fransızcadan öğrenmeye başlamış oldukları için bu gibi mühim tabirler de iltibastan kolay kolay kurtulamıyorlar. Nitekim merhum Ziya Gökalp Fransızcada iki mânâ ifade eden “*culture*” kelimesini “irfan” ve “sakafet” mukabili olmak üzere “hars” kelimesiyle fuzûlâne tercüme etmişti ki Fransızcada hem patates gibi, hem buğday gibi şeyler ekip dikip yetiştirmek, hem de edeb ve irfan ile rûh-ı beşeri tenmiye ve tehzîb etmek demektir. *Kur’ân-ı Kerîm*’de “*Nisâüküm harsun leküm*” (Bakara, 223) kelâm-ı şerîfinden maksat olan mânâ birincisidir. “Çünkü karılarımıza tohum eker, evlât yetiştirirsiniz!” mânâsına vârid olmuştur. İrfan ve edeble tehzîb-i rûh için Araplar “*sekafetün*” tabirini kullanırlar. *Kur’ân-ı Kerîm*’de “ruh” hakkında “*ve men zekkâha*” (Şems, 9) tâbiri ki “*tenâkihu li nefis*” murâd buyurulmuştur, tehzib mânâsına gelir. İngilizcede bu tâbirin de aynı asıldan müştak iki ismi var: *Culture* ancak irfan ve edeb ile tezkiye-i nefis demektir; nebatât, hayvanât gibi şeyler yetiştirmeye “*cultivation*” denilir. Merhum Ziya Gökalp bu farklardan haberdar olmadığı için “hars” kelime-i mâ’rûfesini yanlış tercüme ederek revaç vermişti.³³

Rıza Tevfik 1938 yılında Refi Cevat Ulunay’a (ö. 1968) gönderdiği bir mektubunda da hemen hemen aynı şeyleri tekrarladıktan sonra bir de şunu ilâve eder: “Bereket versin ki bugün ona bedel kültür (*culture*) ve Türkçe mukabili olarak icad edilen ‘ülkü’ kelimesi kullanılıyor...”³⁴

Rıza Tevfik bu defa 1941 yılında Ferid Kam’a (ö. 1944) gönderdiği bir mektupta yine “hars” tabiri üzerinde uzun uzadıya durduktan sonra, mektubunun sonlarına doğru, yine Gökalp’ın icat ettiği başka bir terim üzerinde durur:

31 Rıza Tevfik, “Yeni Edebiyatımızla Eskisinin Hakiki Farkı,” 650; ayrıca bkz. Bölükbaşı, *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*, 106.

32 Rıza Tevfik, “Bizi Meşgul Eden Meseleyi Biraz Daha Tahlil Etmeliyiz,” *Yeni Sabah*, s. 1047 (6 Nisan 1941).

33 *Şiiri ve Sanat Anlayışı Üzerine Rıza Tevfik’ten Ali İlmî Fânî’ye Bir Mektup*, 40-41.

34 *İki 150’liğin Mektupları: Refi Cevad’dan Rıza Tevfik’e Rıza Tevfik’ten Refi Cevad’a Mektuplar*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul, 2017), 79.

Merhum Ziya Gökalp—ki felsefe ile değil, sosyolojiyle meşgul olur ve Durkheim’ın fikirlerini nakl ve usûlünü tervec ederdi— *objet* kelimesine mukabil olmak üzere “şe’niyet” kelimesini ileri sürmüştü ve bir sürü talebeyi de peşine takıp sürüklemişti. Bu kelime de *Kur’ân-ı Kerîm*’de “*Külle yevmin hüve fî şe’n*” (Rahmân, 29) âyetinden alınmıştır ki, mânâsı: “Her gün O, yani Allah bir iştedir!” demek olur. Bu kelimenin lügat mânâsı “iş, meşgale” demektir. Bizim lisanımızda pek ma’ruf olan “şan” onun aynıdır, fakat biz büsbütün başka mânâda kullanırız ki malûmdur. Lâkin hiçbir vakit Arap üslûbuyla “şe’en” kullandığımız olmamıştır. Cem’ini “şuûn” olarak pek kullanırız ve hâdisât-ı tabiiye ve havâdis-i siyasiye ve içtimâiye mânâsına gelir. Lâkin *objet* mânâsında kullanılmış olduğu yoktur. Bununla beraber havâdis-i tabiiye ve içtimâiye hâricî âlemdе vâki olduğuna nazaran *objective* olan tezâhürât cümlesindedir. O hâlde “şe’niyet” kelime-i garibesini Fransızca *phénoménalité* mânâsında kullanmakta beis yoktur. Yalnız şu var ki bu kelime İslâm feylesofları tarafından o mânâda hiçbir vakit kullanılmamış olduğu için merhum Ziya Gökalp’ın bu kelimeyi tercih hususundaki gayreti fuzuli bir harekettir. Nitekim “kültür” yani Frenkçe *culture* kelimesine mukabil olmak üzere asırlardan beri seleflerimiz “irfan” tabirini kullanıp dururlarken “hars” kelimesini *Kur’ân-ı Kerîm*’de: “*Nisâüküm harsun leküm...*” âyetinden alıp neşr ve tervec etmeğe çalışmış olması da fuzulâne bir yanlışlıktı. Kendisi Fransızcanın gavâmızına vâkîf değildi, İngilizceyi hiç bilmezdi. Halbuki istilâh lisanına geçmiş kelimeler arasındaki nüans (*nuance*) farkını ifade etmek kabiliyetinde İngiliz lisanı Fransızcadan çok daha üstündür. Fransızca *culture* hem ziraat istilâhâtındandır ve meselâ “*culture de pomme de terre*” ve “*culture de canne à sucre*” filân denilir ki biz onu “Patates ve şeker kamışı yetiştirmek” diye tercüme ederiz; hem de “*un homme de haute culture*” denilir ki, “Yüksek bir irfan seviyesine ermiş adam!” demektir. İngilizcede aynı asıldan müştak olmak üzere iki tabir vardır ve her biri bu mânâlardan birini ifadeye tahsis olunmuştur. “Patates yetiştirmek” mânâsına kullanılan *culture* kelimesine mukabil İngiliz lisanında *cultivation* tabiri vardır. İrfan ve terbiye-i mâneviye derecesini ifade etmek için de yalnız *culture* kelimesi kullanılır. Yanılmak, şaşırmak imkânı yoktur. Merhum dostum bunu bilmediği için yanılmış ve birçok mukallit gençleri de yanılmıştır. İngilizcede böyle aynı asıldan doğmuş ikiz kelimeler için düzine düzine misaller verebilirim ve her İngilizce bilen de verebilir...³⁵

*

Istilâh Encümeni yıllarında Ziya Gökalp ile Rıza Tevfik’in başka bir konuda hemen hemen aynı görüşlere sahip olduğunu görürüz. Avrupa’da on dokuzuncu yüzyılda başlayan her milletin kendi halk edebiyatı üzerinde yapmaya başladığı araştırmalar, bizde İkinci Meşrutiyet’i takip eden yıllarda başlar. Bunda 1880’li yıllardan itibaren Türkiye’ye gelip bu konuda Anadolu köy ve kasabalarında araştırmalar yapıp yayımlayan Macar İlimler Akademisi üyesi Dr. Ignác Kúnos’un (ö. 1945) büyük rolü söz konusudur.³⁶

35 Rıza Tevfik’in *Mektupları*, haz. Abdullah Uçman (Ankara, 2016), 567-568.

36 Mustafa Kaçalin, “Kúnos, Ignác,” *TDVİA* (Ankara, 2002), 26:376-377.

İkinci Meşrutiyet'i takip eden yıllarda Türkçülük, milliyetçilik ve halkçılık gibi akımların paralelinde başlayan ve giderek gelişen Türk halk edebiyatı ve kültürü üzerine araştırmalar, kısa zamanda daha geniş bir alana yayılır. Kısa bir araştırma devresinden sonra Türk matbuatında halk kültürü, halk edebiyatı ve folkloru üzerine ilk yazıların 1913 yılından itibaren yayımlanmaya başladığı görülür. Kronolojik olarak Ziya Gökalp'ın konuyla doğrudan ilgili "Halk Medeniyeti" adını taşıyan iki makalesini Fuad Köprülü ile Rıza Tevfik'in "Folklor" adını taşıyan makaleleri takip eder.³⁷

Folkloru, halk medeniyetini incelemeyi konu edinen sosyolojinin bir dalı olarak ele alan ve "sözlü gelenek"e dayandıran Ziya Gökalp, "kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden bu an'anevî medeniyeti mütalâa eden ilme halkiyat adı verilir" diyerek, folklor için "halkiyat" karşılığını kullanır. Gökalp'a göre Türk milletinin birbirinden farklı iki medeniyeti vardır: Bunların biri resmî, diğeri de halk medeniyetidir. "O hâlde kavimlerin medeniyetlerinden bahseden bir ilim olan içtimaiyatın halk medeniyetini tetkik eden bir şubesi de olmak gerektir; bu halkiyattır."³⁸

Ziya Gökalp'ın makalesinden yedi ay sonra Fuad Köprülü, "Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklore" adıyla yayımladığı makalesinde, bu yeni ilim dalının Avrupa'da göstermiş olduğu gelişmelerden söz ederek, Ziya Gökalp gibi o da folkloru "halkiyat" karşılığını verir.³⁹

Rıza Tevfik ise Fuad Köprülü'nün makalesinden bir ay kadar sonra yayımlanan "Folklor-Folk Lore" adlı makalesinde, folklorun asıl konusunu bilhassa "avam halk"ın hâfızasında duran ve halka mâl olmuş eserlerin teşkil ettiğini belirtir. Folklor terimini "hikmet-i avam" tamlamasıyla karşılayan Rıza Tevfik, burada atasözleriyle anonim halk örnekleri üzerinde de durur ve "durûb-ı emsâl dâhil olmak üzere avam şarkıları, destanlar, bilmececeler, hattâ hikâyeler hep birden hatıra gelir. O tabir bütün avam edebiyatının bil-cümle asâr-ı tecelliyâtını şamildir" dedikten sonra, makalesinin sonunda

37 Fevziye Abdullah Tansel, "Memleketimizde Folklor İlim Kolu Hakkında Yazılan İlk Makale," *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, s. 3 (Temmuz 1972): 20-31; Hikmet Dizdaroğlu, "Bizde Folklor Konusunda İlk Yazı," *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (Ankara, 1976), 89-95.

38 Ziya Gökalp, "Halk Medeniyeti," *Halka Doğru*, s. 14; 19 (19 Temmuz, 13 Ağustos 1329/23 Temmuz, 28 Ağustos 1913): 107-108; 148-149.

39 Fuad Köprülü, "Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklore," *İkdam*, s. 6091 (24 İkinci Kânûn 1329/6 Şubat 1914).

Kúnos'tan da kısaca söz eder ve onun Türk masal, bilmece ve türkülerinden meydana gelen büyük bir kitap yayımladığını; bizim ise bu edebiyatı bilmediğimiz gibi, araştırıp öğrenmeye de tenezzül etmediğimizi söyler.⁴⁰

Aslında Rıza Tevfik, Türk matbuatındaki bu faaliyetlerden çok önce çeşitli makalelerinde Türk kültür ve edebiyatının orijinalliğinden bahsetmiş, aydınların beğenmeyip hakir gördüğü sade Türkçe ile de bir edebiyatımızın ve bir edebî geleneğimizin bulunduğunu belirterek, bu edebiyatın zenginliğine dikkati çekmiştir.⁴¹

*

İstilah Encümen'indeki çalışmaları sırasında Ziya Gökalp ile Rıza Tevfik'in arası muhtemelen biraz düzelmiş olmalı ki Rıza Tevfik çocuk eğitimi ve terbiyesi hakkında 1914 yılında *Talebe Defteri* dergisinin sorularına cevap verirken Ziya Gökalp'tan ve özellikle onun "Ala Geyik" adlı şiirinden övgüyle söz eder:

Çocuk Dünyası muharrirleri içinde bilhassa iki kişi var ki çocukluğun ruhunu, lisân-ı hissiyâtını iyi biliyor. Gökalp'ın yazmış olduğu "Ala Geyik" masalı büyük bir eser-i ma'rifet numûnesidir. Bence ve sâirlerince makbul olsun olmasın bir "ideal" telkin etmek için yazılmış olan bu eser, lisanı, tavrı, edâsı itibariyle küçük çocukların hayalini, hissini okşayacak ve zihin ve vicdanında izler bırakacak kadar iyi yazılmıştır; ben bile memnûnen okudum...⁴²

Rıza Tevfik aynı günlerde aynı konu etrafında bu defa *Çocuk Dünyası*'na gönderdiği mektupta Ziya Gökalp'ten ve onun "Ala Geyik" manzumesinden yine övgüyle söz eder:

Teessüf ederim ki vakit müsait olmadı ve idarehânenizi, muharrirlerinizi tanıyamadım. Yalnız "Gökalp" imzasıyla yazan Ziya Bey'i tanımakla memnunum. Ziya Bey –evsâf-ı sâiresinden sarf-ı nazar– çocuk gönülünü tanımak ve lisanını bilmek itibariyle hakikaten fevkalâde bir kabiliyet ibrâz etmiştir. Çocuklar için manzum masallar yazayım derken bazen ne kadar güzel şiirler yazdığımı hem kârî, hattâ bizzat Ziya Bey, benim kadar anlıyor mu bilmem?!... Şairlikle pek ma'ruf olmayan bu artist muharrir, bir maksada dahi hizmet etmesini pek iyi biliyor ve sezdirmeden o maksadı (*inconsient*) gönüllerde tervec ediyor. Çocukların saha-i hayâline, hem de saha-i hissiyâtına öyle bir tohum bırakıyor ki o dallı budaklı bir "ideal" olabilecektir. Bilhassa "Ala Geyik" masalı böyle kıymetli bir şiirdir. Bu türlü eserleri nazmen, nesren gazetenizde çoğaltmaya daima çalışınız...⁴³

40 Rıza Tevfik, "Folklor-Folk Lore," *Peyâm, Edebî İlâve*, s. 20 (20 Şubat 1329/5 Mart 1914); ayrıca bkz. Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri* (İstanbul, 2015), 40-48.

41 Rıza Tevfik, "Raks Hakkında," *Nevsâl-i Âfiyet: Salnâme-i Tıbbî* (İstanbul, 1316 [1900]), 405-419; Bölükbaşı, *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri*, 13-19.

42 *Talebe Defteri*, s. 17 (2 Kânûn-ı sâni 1328/15 Ocak 1914): 283; *Rıza Tevfik'in Mektupları*, s. 197-198.

43 *Çocuk Dünyası*, s. 47 (30 Kânûn-ı sâni 1329/12 Şubat 1914): 6; *Rıza Tevfik'in Mektupları*, s. 303.

Burada Ziya Gökalp'ın "Ala Geyik" şiirini yerlere göklere sığdıramayan Rıza Tevfik, yıllar sonra başka bir vesileyle, bu şiirin, Moğolların mukaddes bir masalından uyarlandığını iddia edecektir:

Süleyman Çelebi *Mevlid* manzumesinden mâadâ –o zamanın birçok asılsız şeylere inanan bir sürü iptidâî ve safderun avamın itikadına riayet ve hissiyâtına da pay vererek– bir de *Geyik Destanı* yazmıştır ki bugün külliye unutulmuştur. Benim *Mevlid* sahibi hakkındaki mülâhazâtıma itiraz etmek için o destanı bana ihtar eden bir eski Ocak (Türk Ocağı) arkadaşşıma gülererek dedim ki:

– Kendini unutup da Homer zanneden ve pek mühim bir şair olmadığı hâlde eski Moğolların pek mukaddes tuttıkları "Alan Goe" yani "Ala Geyik" masalından bugünkü İstanbul Türklerine millî bir mitoloji yapmaya kalkışan merhum Ziya Gökalp'ın "Alan Goa"sını ve (Resneli) Niyazi'nin mahut geyiğini hararetle alkışlayan adamlar, Süleyman Çelebi'nin *Geyik Destanı*'ni tenkit etmek hakkından mahrumdurlar. Öyle şeylerle oyalanacaksak, eski zamanın dâhî şairlerinde neler var!..⁴⁴

Rıza Tevfik'le Ziya Gökalp, İstılah Encümeni'nde ilmî terimlerin Arapçadan alınmasında hemfikirdir; Rıza Tevfik, çocuk eğitimi konusunda onun özellikle "Ala Geyik" şiirini önce takdir eder, ancak yukarıda söz konusu ettiğimiz partizanlık, taraf tutma ve ötekileştirme anlayışı nedense bir türlü ortadan kalkmaz.

30 Ekim 1918'de Mondros'ta imzalanan ve 2 Kasım'da ordulara tebliğ edilen Mütareke'den üç ay kadar sonra, Osmanlı Devleti'nin başşehri İstanbul İngilizler tarafından işgal edilir. Bu sırada, diğer bir kısım İttihatçılarla birlikte Ziya Gökalp da tevkif edilir. Gökalp'a tevkif emri Dârülfünûn'da bulunduğu sırada tebliğ edilmiş, derse giremeyeceği söylenerek hafife ve muhafızların nezaretinde bir arabaya bindirilerek önce Sirkeci'de Polis Müdüriyeti'ne götürülmüş (28 Ocak 1919), üç ay kadar Beyazıt'taki Bekirağa Bölüğü'nde hapsedildikten sonra diğer İttihatçılarla birlikte 27 Mayıs 1919 günü Malta'ya sürgüne gönderilmiştir.⁴⁵

Malta sürgünlerinden Edirne mebusu Şeref Uluğ Aykut (ö. 1939), Ziya Gökalp ve diğer İttihatçıları işgal kuvvetlerine jurnalleyenler arasında Hürriyet ve İtilâf Fırkası reisi Miralay Sadık Bey (ö. 1941), Said Molla (1930), Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi (ö. 1954), Vasfi Hoca (ö. 1926) ve Âdil Bey (ö. 1932) ile Rıza Tevfik'in de bulunduğunu belirtir. Yani Ziya Gökalp'ın vatandan, aile yuvasından ve çoluk çocuğundan ayrı iki

44 Rıza Tevfik, "Mevlid Kitabının Müellifi Süleyman Çelebi," *Yeni Sabah*, s. 2396 (14 Ocak 1945); Bölükbaşı, *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*, 542-543.

45 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri* (İstanbul, 1976).

yıl sürecek türlü acı ve ıstıraplarla dolu sürgün hayatının müsebbipleri arasında, zaman zaman fikir birliği ettiği Rıza Tevfik de bulunmaktadır.⁴⁶

Ziya Gökalp, diğer arkadaşlarıyla birlikte kendisini kimin ya da kimlerin jurnallediğini mutlaka öğrenmişti, ancak eşine ve akrabalarına gönderdiği mektuplarda bu konuda doğrudan doğruya herhangi bir tariz ya da ima dahi yoktur; bu da onun farklı bir şahsiyete sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Alangu, Tahir. *Ömer Seyfeddin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul, 1968.
- Alkan, Mehmet Ö. "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: *Felsefe Mecmuası*." *Tarih ve Toplum*, s. 66 (Haziran 1989): 49-56.
- Aynî, Mehmed Ali. *Dârülfünun Tarihi*. İstanbul, 1927.
- Bağcı, Rıza. *Baha Tevfik'in Hayatı, Edebî ve Felsefî Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*. İzmir, 1996.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. c. 2. İstanbul, 1979.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik. "Biz Meşgul Eden Meseleyi Biraz Daha Tahlil Etmeliyiz." *Yeni Sabah*, s. 1047 (6 Nisan 1941).
- _____. "Folklor-Folk Lore." *Peyâm, Edebî İlâve*, s. 20 (20 Şubat 1329/5 Mart 1914).
- _____. "İttihat ve Terakki'den Nasıl Ayrıldım?" Kandemir. *Kendi Ağzından Rıza Tevfik: Hayatı, Felsefesi, Şiirleri*, 121-123. İstanbul, 1943.
- _____. "Raks Hakkında." *Nevsâl-i Âfiyet: Salnâme-i Tıbbî*, 405-419. İstanbul, 1316 [1900].
- _____. "Yeni Edebiyatımızda Eskisinin Hakiki Farkı." *Rûbab*, s. 89 (2 Kânûnusânî 1329/15 Ocak 1914): 650-651.
- _____. *Mufassal Kâmus-ı Felsefe*. c. 1. İstanbul, 1330 [1914].
- _____. *Tekke ve Halk Edebiyatı Makaleleri*. Hazırlayan Abdullah Uçman. İstanbul, 2015.
- _____. *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Hazırlayan Abdullah Uçman. İstanbul, 2022.
- Çelik, Hüseyin. *Ali Suavi ve Dönemi*. 2. bs. İstanbul, 2021.
- Dizdaroğlu, Hikmet. "Bizde Folklor Konusunda İlk Yazı." *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 89-95. Ankara, 1976.
- Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfeddin*. İstanbul, 1984.
- İstilahât-ı İlmiyye Encümeni Tâlimatnâmesi*. İstanbul, 1333 [1917].
- İki 150'liğin Mektupları: Refî Cevad'dan Rıza Tevfik'e Rıza Tevfik'ten Refî Cevad'a Mektuplar*. Hazırlayan Abdullah Uçman. İstanbul, 2017.
- Kaçalin, Mustafa. "Kúnos, Ignác." *TDVİA*. c. 26. Ankara, 2002.
- Kardaş, Rıza. "II. Meşrutiyet devrinde Felsefe İstihlaları ile İlgili Kaynaklar Hakkında Bir Deneme." *Türk Kültürü*, s. 234 (Ekim 1982): 769-779.

⁴⁶ Ziya Gökalp *Külliyatı: Limni ve Malta Mektupları*, haz. Fevziye Abdullah Tansel (Ankara, 1965), 25-26.

- Köprülü, Fuad. "Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklore." *İkdam*, s. 6091 (24 İkinci Kânûn 1329/6 Şubat 1914).
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. bs. Ankara, 1972.
- _____. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara, 1973.
- Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*. Hazırlayan Ekmeleddin İhsanoğlu. İstanbul, 1987.
- Rıza Tevfik'e Mektuplar 1*. Hazırlayan Abdullah Uçman. İstanbul, 2023.
- Rıza Tevfik'in Mektupları*. Hazırlayan Abdullah Uçman. Ankara, 2016.
- Şiiri ve Sanat Anlayışı Üzerine Rıza Tevfik'ten Ali İlmî Fânî'ye Bir Mektup*. Hazırlayan Abdullah Uçman. İstanbul, 1996.
- Şimşir, Bilâl N. *Malta Sürgünleri*. İstanbul, 1976.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Yahya Kemal*. İstanbul, 1963.
- Tanpınar'dan Hasan-Âli Yücel'e Mektuplar*. Hazırlayan Canan Yücel Eronat. İstanbul, 1997.
- Tansel, Fevziye Abdullah. "Memleketimizde Folklor İlim Kolu Hakkında Yazılan İlk Makale." *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, s. 3 (Temmuz 1972): 20-31.
- Uçman, Abdullah. "İtihat ve Terakki'den Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na Rıza Tevfik'in Siyasî Macerası." *1908 Meşrutiyeti Sanat ve Edebiyat*, hazırlayan Bahriye Çeri, 103-113. Paris, 2009.
- _____. "Millî Edebiyatın İki Muâriz Kalemşörü: Ömer Seyfeddin-Rıza Tevfik." *Ömer Seyfettin*, hazırlayan Hülya Eraydın Argunşah, 65-76. Ankara, 2020.
- _____. "Rıza Tevfik'e Gönderilen Mektuplar: 'Yeni Lisan' Hareketi Dolayısıyla Ali Cânîp'ten İki Mektup," *Tarih ve Toplum*, s. 137 (Mayıs 1995): 5-7.
- _____. "Türkçede Terimler Meselesi ve İstilahât-ı İlmiyye Encümeni." *Necmettin Hacıeminoğlu Hâtıra Kitabı*, 512-523. İstanbul, 2017.
- _____. *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa*. İstanbul, 1997.
- Yücel, Hasan-Âli. *Edebiyat Tarihimizden*. c. 1. Ankara, 1957.
- Ziya Gökalp Külliyyatı: Limni ve Malta Mektupları*. Hazırlayan Fevziye Abdullah Tansel. Ankara, 1965.
- Ziya Gökalp, "Halk Medeniyeti." *Halka Doğru*, s. 14; 19 (19 Temmuz, 13 Ağustos 1329/23 Temmuz, 28 Ağustos 1913): 107-108; 148-149.
- _____. "Halk Lisanına Girmiş Arapça ve Acemce Kelimeler." *Türkçülüğün Esasları*, 102-104. Ankara, 1339 [1923].
- _____. *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muâsırlaşmak*. İstanbul, 1918.

